

Černý, Marcel

Přínos literárního historika Zdeňka Urbana pražské makedonistice

In: *Studia macedonica II*. Dorovský, Ivan (editor). Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2015, pp. 46-72

ISBN 978-80-210-7959-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134292>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Přínos literárního historika Zdeňka Urbana pražské makedonistice

Marcel Černý

Profesor **Zdeněk Urban** (1925–1998)¹ je v historii české slavistiky zapsán zejména jako literárněvědně orientovaný bulharista se zájmem o česko-jihoslovanské, zvláště česko-bulharské kulturní kontakty a též jako folklorista, bibliograf a příležitostný sorabista. Avšak volba tématu doktorské disertační práce napovídá, že původně byla jeho akademická kariéra nasměrována k makedonistice.

Makedonistika jako samostatná vědecká disciplína je mezi slavistickými obory benjamínkem. Její rozvoj (resp. odtržení od bulharistiky) můžeme sledovat až v letech po skončení 2. světové války. Počáteční slibný rozvoj poválečné české makedonistiky byl záhy utlumován a omezován, neboť jako značně problematický se tento nový filologický obor ukázal jednak v důsledku poválečné roztržky Sovětského svazu (a tím i zemí tzv. lidovědemokratického tábora) s Titovou Jugoslávií, jednak vzhledem k tradičně dobrým česko-bulharským vztahům nebylo možné zabývat se „společným“ bulharsko-makedonským kulturním dědictvím z makedonské perspektivy, neboť takový přístup narážel na silný odpor ze strany bulharské literární vědy (o historiografii a jazykovědě ani nemluvě).

Jak uvádí sám Z. Urban v nástinu dějin pražské makedonistiky, právě Filozofická fakulta Univerzity Karlovy byla první fakultou mimo Jugoslávii, kde se tento obor začal soustavněji přednášet, a to hned od zimního semestru 1946/1947: oním pionýrem československé makedonistiky nebyl nikdo menší než významný fonetik, bulharista a sorabista profesor **Antonín Frinta** (1884–1975), který jako pedagog pro formující se filologickou specializaci dokázal získat např. pozdějšího slavného amerického slavistu Horace Graye Lunta (1918–2010), autora anglicky psané makedonské mluvnice *A Grammar of the Macedonian Literary Language* (Skopje 1952).²

1 Po dosažení doktorátu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1949; o disertaci srov. níže) zůstal s touto fakultou spojen jako pedagog až do své smrti; v r. 1958 bylo se Z. Urbanem z podnětu vedoucího katedry K. Horálka zahájeno habilitační řízení, docentem pro obor dějin bulharské literatury se stal s účinností od 1. září 1960; v roce 1967 dosáhl profesury pro bulharistiku a mezislovanské vztahy; podrobněji viz Moravcová, Mirijam: Univ. prof. PhDr. Zdeněk Urban, DrSc. h. c. 18. 9. 1925 – 5. 5. 1998. *Lidé města 13* (Kulturní kontakty a konflikty = Cultural Contacts and Conflicts), 1998 [vyd. 1999], s. 7–15.

2 Srov. Urban. Zdeněk: Makedonistika. In: Josef Kurz (hl. red.): *Slovanská filologie na Univerzitě Karlově*. Praha 1968, s. 283–285.

Frintův makedonistický seminář navštěvoval jako student i Z. Urban. Záhy začal psát první publicistické články o Makedonii, kterou osobně navštívil v rámci studijního pobytu v roce 1946 (znovu pak ještě v roce 1969) a s ním ho spojovalo i pouto osobní (jeho tehdejší přítelkyní byla Makedonka, údajně skopská slavistka a bohemistka). Jeho odborné zaměření bylo spolumotivováno aktuálním kursem tehdejší zahraniční politiky a podporováno jejími oficiálními představiteli – podle svědectví pamětníků byl odhodlán stát se prvním českým specialistou na dějiny makedonské literatury, přičemž své poslání chápal o to naléhavěji, že jej k dané kulturně-politické misi předurčila komunistická strana.³

Na sklonku léta roku 1946 vyšla v odborářském deníku *Práce* Urbanova makedonistická prvotina, cestopisná črta *Skoplje – jádro Makedonie. Pilíř slovanské kultury*,⁴ v níž je akcentován význam centra (serbizovaná podoba jeho jména svědčí o tom, že původní bulharsko-makedonská forma proniká do českého prostředí až později) pro nový balkánský stát, ale též pro Makedonce žijící mimo jugoslávskou federaci: „*Mešity s kulovitými kopulemi a vysokými, bělostrými minarety, turecká čtvrt na levém břehu Vardaru s orientálním tržištěm, to vše tvoří podivuhodné pozadí prostorným moderním budovám v okolí Titova náměstí a nově vybudovaného nádraží. Dnes, kdy po svržení vládnoucí velkosrbsko-šovinistické kliky (...) makedonský národ po prvé svobodně vydechl, stala se Skoplje politickým a kulturním střediskem Makedonie, záštitou, k níž se uchylují i četní uprchlíci z Makedonie Egejské, makedonští Slované, živořící dosud pod terorem řecké vlády.*“ I přes orientální ráz starého města vnímá dnes návštěvník, jak pisatel podotýká, především Skoplji moderní, na jejíž výstavbě a znovuobnově se podílí doslova celý národ: „*Často spatříme, jak na ulici mládež, ženy z domácnosti, muži z dílen i kanceláří svorně vedle sebe tvoří řetěz, kterým podávají cihly na místo opravy poškozeného domu. Řetěz, kterým jednotně ukovávají šťastnou budoucnost svého města.*“

Ve volném pokračování *Hlas svobodné Makedonie*⁵ autor nejprve stručně vysvětluje složitou etnogenezi Makedonců, spojenou se snahami jejich sousedů zamezit sotva se rodícímu národu, aby se plně emancipoval: „*Jen málo národů na světě bylo tak dlouho a tak systematicky politicky i kulturně utlačováno jako slovanský národ na dalekém jihu – národ makedonský. Staleté turecké panství, které se soustředilo na hospodářské vykořisťování Makedonie a na vyhlazování každé snahy po svobodném kulturním životě, po první světové válce pak teror srbských, bulharských i řeckých šovinistů, kteří ‚demokraticky‘ vtloukali do Makedonců přesvědčení, že jsou Jihošrby, ev[entálně] Bulhary či Řeky, to vše zanechalo na makedonské kultuře hluboké stopy. Dnes, po spravedlivém rozřešení národnostní otázky v nové Jugoslávii, mají obyvatelé tzv. Vardarské Makedonie po prvé ve své historii právo na svobodný*

3 Již zesnulá Zoe Hauptová opakovaně citovala Urbanův výrok, že jej prý „strana pověřila, aby se habilitoval (!) z dějin makedonské literatury“; o jeho autentičnosti není třeba pochybovat.

4 *Práce* 2, 1946, č. 198, s. 3, 28. 8.

5 *Práce* 2, 1946, č. 203, s. 4, 3. 9.

kulturní vývoj, který také milovými kroky dohání ztracená léta.“ Poté upozorňuje na fundamentální edici makedonského písňového folkloru *Збирка со македонски народни песни* (Skopje 1945), kterou k vydání připravil **Blaže Koneski** (1921–1993). V makedonských lidových písních, jejichž hlas se prý nepodařilo přervat ani „nejkrutějším rukám tureckého imperialismu“, se uchoval nejčistší makedonský jazyk, ba podle Urbanova mínění tento slovesný poklad, působící na každého „*citovou hloubkou i láskou k svobodě*“, patří k nejkrásnějším lidovým písním balkánských národů vůbec.

Podobně o novém slovanském státě informoval ještě v deníku *Rudé právo* – poprvé s cílem stručně popsat hlavní historické etapy boje makedonského národa za svobodu,⁶ podruhé v souvislosti s vydáním budovatelské básnické sbírky *Прыга на младоста* (Trať mládí, 1947), společného dílka **Slavka Janevského** (1920–2000) a **Aca Šopova** (1923–1982).⁷

V témže období publikoval Z. Urban v odborářském týdeníku *Lidová kultura* svůj první překlad z makedonské literatury (zdá se, že šlo o jeden z vůbec prvních literárních překladů z nově kodifikované makedonštiny⁸) – báseň *Píseň tisíců rukou* (v originále *Нашите илјади раце*) S. Janevského ze zmiňované sbírky *Прыга на младоста*. Vzhledem k tomu, že jde o málo známý text, dovolím si Urbanův překlad ocitovat paralelně s originálem:

Нашите илјади раце

Koj da ja мери снагата наша
Не лежи таа во едно срце.
Светлина чинат илјади зраци,
а исто така снагата наша
ја чинат силна илјади раце.

Со песна градба, со градба песна...
Без снага, реко, потфрлаш шепи
без снага пениш ко тигар бесен,
сї;

предај се, гледаш те васа младост
иднина среќна в борба не крепи.

Píseň tisíců rukou

Kdo změřil by tu naši mladou sílu,
kdo spočetl by bezpočet těch rukou?
Tisíce paží přikládá se k dílu,
z tisíců paprsků světlo se rodí
a naše síla – z tisíců rodí se rukou.

Radostně, volně zpíváme svou prací...
Jak marně, řeko, podemláš koly,
jak marně proud tvůj čas jen s námi ztrácí;

tvůj odpor, řeko, dneska nepochodí –
most spojí města s vískami i poli!

6 Krví zbrocená Makedonie. *Rudé právo* 27, 1946, č. 210, s. 4, 11. 9.

7 Hlas svobodné Makedonie. *Rudé právo* 28, 1947, č. 280, s. 2, 2. 12.

8 I. Dorovský ve své studii *Делото на Славко Јаневски на чешки и на словачки јазик* (In: *XXVII научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура. Охрид, 2000*. Скопје 2001, s. 171–179; praruci s knižním vydáním: *Иван Доровски: Чешко-македонски книжевни теми*. Скопје 2011, s. 120–129) uvádí, že prvním Janevského textem přeloženým do češtiny byla báseň *Píseň vojáka dva metry pod zemí* (Песната на војникот два метра в земја; přel. I. Dorovský, *Časopis Brněnské university* 6, 1963, č. 9–10, s. 5), avšak předcházely jej báseň *Píseň tisíců rukou*, dále rovněž Urbanův překlad povídky *Kůň a osud* (viz níže) a překlad povídky *Housle* (přel. Karel Mára. *Slovanský přehled* 47, 1961, č. 6, s. 372–374).

Замавни, друже, да прсне пена,
в железо стисни пенливи браној,
легенда стана нашето дело,
жив мост ке кренам, ке кладам гради
да мине возот низ мојто село.

Ať tvrdnou údery, ať z vody pěna
vystřikuje, ať hned se rozehraje
rychleji ještě práce roztančená,
ať legendárně mohou vyprávěti,
jak rostly cesty do každého kraje,

О, напред, напред, другари млади,
ни врие крвта ко младо вино,
лудуам в радост и цепам гради
да види светот пламено срце
големо како небоето сино.⁹

jak vpřed jen šlo soudružské naše mládí,
jak vřela krev v nás jako číše vína!
Ať srdce naše pranic nenahradí,
ohnivé srdce všech Titových dětí,
nesmírné jako obloha siná...¹⁰

Nutno podotknout, že jde o přebásnění dost volné, v němž se ztrácí nejedna formální i sémantická osobitost originálu: chybí básnický obraz jednoho velkého mohutného těla tisíců rukou a očí („снагата наша“), jež překladatel nahradil abstraktnější *silou* („Kdo změřil by tu naši mladou sílu“); částečně je pozměněn rytmus i rozložení rýmů (hlavně ve 3. strofě); některé verše jsou ideologicky dosloveny („пламено срце“ – „ohnivé srdce všech Titových dětí“).

Redakce připravila monotematické číslo k jugoslávskému národnímu svátku a ukázky byly doprovázeny i literárními přehledy za poslední dvouletí z pera Julia Dolanského (stať *Jugoslávská literatura dnes* o chorvatské, bosenské a srbské literatuře), Františka Benharta (*Nová tvář slovinského písemnictví*) a Z. Urbana, který přispěl článkem *Literatura dnešní Makedonie*.¹¹ Za přelomovou událost, jež nastartovala překotný rozvoj makedonské literatury, autor pokládá vznik Federativní lidové republiky Makedonie v roce 1944. Hned v prvních letech existence autonomního státu byly pořízeny makedonské edice slovesného folkloru (písni, legend, pověstí, bajek) a samostatná knižní vydání průkopníků makedonského písemnictví z období před kodifikací vlastního spisovného makedonského jazyka (Urban např. uvádí Grigora Prličeva, Koča Racina, Koleho Nedelkovského či Nikolu Jonkova Vapcarova¹²). Jako nejplodnější a zároveň vůdčí zjev mladé básnické generace je jmenován **Venko Markovski** (1915–1988), jemuž sekundují již zmi-

9 Јаневски, Славко: Нашите илјади раце. In: Јаневски, Славко – Шопов, Ацо: *Пруга на младоста*. Скопје 1947, s. 19.

10 Јаневски, Славко: Писеи tisíců rukou. Přel. Z. Urban. *Lidová kultura* 3, 1947, č. 47, s. 1, 26, 11.

11 Tamtéž, s. 2.

12 V následujících letech se Z. Urban zabýval Vapcarovým dílem několikrát, avšak zpravidla v ideologicky zkreslujících, protijugoslávsky vyostřených výkladech, v nichž je básník nazýván „dosud největším bulharským básníkem XX. století“, zatčeným (a následně popraveným) „na udání podlého zrádce dělnické třídy, konfidenta fašistické policie a (...) s největší pravděpodobností také trabanta Trajča Kostova, vůdce imperialistické, titovské (!) agentury v Bulharsku, jež se v této době po vzoru svých zruďných jugoslávských spřeženců ze všech sil snažila ochromit mocný růst partyzánského hnutí a již byli nejvíce solí v očích právě lidé Vapcarovova typu“; cit. z Urbanovy předmluvy Úvodem. In: N. J. Vapcarov: *Z díla*. Praha 1953, s. 5, 10.

ňovaní **S. Janevski** a **A. Šopov**. O budovatelské verše se pokouší i **Lazo Karovski** (1927–2000), avšak umělecky prý za svými staršími kolegy „pokulhává“. Situace v próze je po kvalitativní i kvantitativní stránce méně uspokojivá než v poezii – s výjimkou knihy „sugestivních a ostře viděných povídek“ **Jovana Boškovského** (1920–1968) s názvem *Расстрел* (Rozstřílení, 1947), prvního autorského povídkového sborníku v makedonské literatuře vůbec, je beletrie publikována jen časopisecky (zejména v měsíčníku *Нов ден*), v čele makedonské jazykovědy pak stojí **Blaže Koneski** (Urban jej omylem překřtil na Konevského), který je „*při svém mládí i velkou nadějí pro makedonskou poezii*“. Na závěr je vyzdvížena a pochválena péče makedonských spisovatelů o literaturu pro děti a mládež: „*Jen v málokterých zemích mají děti více pestrých a hodnotných dětských časopisů, jen v málokterých zemích přední spisovatelé (...) obětují většinu svého času těm malým a nejmenším, aby jim mohli poskytnout dobré a poutavé knihy. Makedonští spisovatelé se již dnes postarali, aby dorost národa vyrůstal i kulturně za podmínek, o nichž se jeho otcům a dědům ani nespilo.*“

Nejrozsáhlejší a nejzávažnější Urbanovou makedonistickou prací je jeho doktorská disertace *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české*, vedená A. Frintou a obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 1949.¹³ Materiál k ní autor sbíral při svých studijních pobytech v Makedonii, Bulharsku a Srbsku, podniknutých v druhé polovině čtyřicátých let.

Z odborné literatury měl Urban k dispozici převážně práce bulharistické (Vuk S. Karadžić, Konstantin Jireček, Marin Drinov, L. Serafimov,¹⁴ Valerij A. Pogorelov, Jordan Ivanov, Bojan Penev, Ivan D. Šišmanov, Boris Jocov, Vasil Kănčov, Pavel N. Oreškov, Anton P. Stoilov, Georgi Konstantinov, Petăr Dinekov, Cveta-na Romanska-Vranska, Michail Arnaudov), ale nechyběla ani pro makedonistiku fundamentální monografie Blažeho Koneského *Македонската литература и македонскијот литературен јазик* (Скопје 1945) či příspěvky a pojednání Stojana Novakoviće (o srbském charakteru makedonských dialektů, 1889), Jovana Hadžiho Vasiljeviće (o kulturní osvětě v „jihosrbských“, tedy makedonských oblastech, 1928), Haralampije Polenakoviće (Charalampije Polenakovikë) (o Kirilu Pejčinovičovi, 1940; 1948), Ivana Ivaniće (o Makedonii, 1908), Tihomira R. Đorđevići (o Makedonii, 1920), Venka Markovského (o makedonské kultuře, 1945), Kruma Toševa (o G. Prličevovi, 1946; o makedonských pohádkách, 1946), Dareho Džambaze (o K. P. Misirkovovi, 1946), Dimitra Mitreva (o Koču Racinovi, 1946; o Kolem Nedelkovském, 1946) aj.

13 Pracoval jsem s exemplářem uloženým v Archivu Univerzity Karlovy v Praze, sign. 2478; v citátech uvádím strany přímo v hlavním textu.

14 Autor je znám pouze pod tímto neúplným jménem, zabýval se problematikou národního obrození na Te-tovsku.

Předmluva *Úvodem* má za úkol nastítnit historii sporu o makedonskou literaturu, na niž si činily nároky hned tři sousední balkánské literatury: „*Téměř všichni srbsí kulturní pracovníci ji pokládali za nedílnou součást literatury srbské, většina bulharských literárních kritiků a historiků ji plně vřazovala do literatury bulharské, a našli se dokonce i mnozí Řekové, kteří v ní viděli jen větev literatury řecké. Řekové sice přiznávali, že v makedonské literatuře je třeba hledat tu a tam jisté slovanské prvky, od teorií o ‚helénském rázu‘ makedonské literatury však nehodlali ustoupit.*“ (s. 14) To vyvolávalo dlouhotrvající a v zásadě neplodné pseudovědecké polemiky. Autor se snaží zodpovědět zásadní otázku: Odkud pramenila odlišnost názorů, ba neústupnost, s níž srbsí, bulharští a řečtí odborníci (vesměs odborníci „buržoazního původu“) hájili – tu s menším, tu s větším nacionalistickým akcentem – svou koncepci? Opíraje se o marxistické pojetí historického vývoje, spatřuje Urban hlavní příčinu sporu v touze vládnoucí buržoazie získat nový prostor ke svým hospodářským výbojům: „*Na makedonském území se rozpoutal nemilosrdný boj o hospodářskou nadvládu. V tomto boji nešlo o zájmy makedonského lidu, v tomto boji nešlo však ani o zájmy lidu srbského, bulharského či řeckého. V tomto boji šlo jen a jen o zájmy třídní, o zájmy kapitálu.*“ (s. 15) Politický boj pak nabyl i jistého kulturního rozměru: utlačovaným makedonským „Srbům“, „Bulharům“ nebo „Řekům“ bylo nutno zaručit podmínky svobodného rozvoje všech národních potřeb, tedy včetně literatury. Jednotlivé projevy srbského, bulharského a řeckého šovinismu se pak proměňovaly v závislosti na době vzniku a podle národnosti jednotlivých badatelů, proto je prý žádoucí vycházet bezprostředně z makedonských pramenů: „*[Z]drcující většina vědeckých prací o jednotlivých dílčích otázkách a problémech makedonské literatury je zasažena šovinistickými tendencemi té či oné buržoazie. Je proto bezpodmínečně nutno přistupovat k nim neobyčejně obezřetně, důkladně ověřovat každé tvrzení a vycházet především přímo z makedonsky psaného materiálu, pokud se ovšem do přítomnosti dochoval.*“ (s. 17) (Co však pisatel přesně míní formulací „*makedonsky psaný materiál*“, bere-me-li v potaz, že literatura předmětu v teprve nedávno kodifikované makedonštině je více než skromná, není nikde přesně definováno; značná část těchto pramenů je totiž v podstatě bulharská, resp. bulharsko-makedonská.)

V historickém nástinu makedonských dějin Urban zdůraznil těžké postavení tamějšího lidu pod feudálním útlakem – Byzance, církve (fanariotů), Osmanské říše – a jeho tonutí v nepředstavitelném duchovním úpadku: „*Tak za vlády cizích feudálních pánů se na makedonské půdě ještě v 18. století udržovaly primitivní formy hospodářského, sociálního i politického života, které ruku v ruce s řeckým duchovenstvem svíraly makedonské Slovanů v přímo neuvěřitelném temnu.*“ (s. 22) Makedonsky psaná literatura, do té doby nemyslitelná, mohla začít vznikat až s hospodářskými a sociálními změnami Osmanské říše v 19. století: „*Kdo by se byl odvážil uvádět do literatury jazyk chudiny, nemající téměř žádných práv? A kdyby se byl někdo odvážil, pro koho by psal, neumělo-li dobrých devětadevadesát procent makedonských Slovanů číst?*“ (tamtéž).

Vlastní výklad o písemnictví Urban zahajuje čtyřjazyčným řecko-valašsko[resp. -cincarsko]-bulharsko[resp. -makedonsko]-albánským slovníkem moskopolského **mnicha Daniila** (*Eisagógiké Didaskalia Periechousa Lexikon Tetraglósson*), zachovaným až ve 2. vydání z roku 1802 (1. vydání bylo podle Urbana zřejmě pořízeno kolem roku 1772¹⁵). Jde o primitivní konverzační příručku, jež mj. zachycuje živou mluvu bitolského kraje, zapsanou ovšem z hlediska fonetické realizace ne zcela vyhovujícími řeckými písmeny. Třebaže autor disertace oceňuje jedinečnost slovníku jakožto jazykové památky, jeho komunikační záměr odhaluje ve snaze grecizovat neřecké obyvatelstvo Osmanské říše, a proto k němu zaujímá krajně negativní stanovisko: „*Jak bude bitolský lid odměněn, splní-li přání svého duchovního otce* (vydání slovníku finančně podpořil bitolský arcibiskup Nektarion, svým původem Řek, pozn. M. Č.), *odnárodní-li se a přijme-li řecký jazyk za svůj? I na to Daniil pamatuje. Dostane se mu ‚věčné blaženosti na onom světě‘, odpovídá moskopolský mnich, nezapomínaje ani na tento svět, kde je možno řečtinu uplatnit ‚v zaměstnání i při veškerém obchodním podnikání‘. Nuže, takovými metodami bojovali Řekové proti ‚barbarskému‘ jazyku makedonských Slovanů! Daniilův slovník (...) měl se tak stát hrobařem všech makedonských nářečí, měl se tak stát v rukou vládnoucí řecké společenské třídy nástrojem soustavného počítování!*“ (s. 25) Z několika pozdějších vydání slovníku je pozornost věnována zvláště edici **Valerije Alexandroviče Pogorelova** (1872–1955) z roku 1925,¹⁶ který přetiskl řeckou a bulharskou (resp. makedonskou) část a podrobně zhodnotil jeho přínos pro bulharistiku.

První krůčky makedonská literatura učinila díky obchodníkům, kteří byli jejími hlavními mecenáši i čtenáři. Důležitým střediskem se stala tiskárna v Budíně (obchodní cesty vedly z Makedonie často právě sem), kde vyšlo několik knih náboženského rázu, přirozeně spjatých s literaturou církevněslovanskou, jež měla v Makedonii stejně jako v Bulharsku dlouholetou tradici; zakladatelskou úlohu v tomto směru sehrál učitel a kněz Joakim, řečený Kärčovski (výklad na s. 28–39), jako pokračovatel Sofronije Vračanského dnes dostatečně známý a zevrubně zhodnocený bulharskou i makedonskou literární vědou. Kärčovského přínos tehdejšímu bulharsko-makedonskému písemnictví je formulován na základě pronikání společenských prvků do jeho díla a reflektování soudobé skutečnosti v něm: „*Joakim Krčovski aktualizuje svá kázání i své apokryfní příběhy příklady ze současnosti, reaguje na problémy, jež postavila nová doba, což jej nezřídka staví do protikladu k tehdejší praxi církve. Joakim horlí proti těm, kteří okrádají chudého, připomíná Kristovo učení o rovnosti všech lidí, protestuje proti tomu, že je jinak měřeno bohatým a jinak chudým, vnáší tak do svého díla motivy sociální. Nejsou to ovšem ještě*

15 Ivan Dorovský uvádí ve svém spise *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků* (Spisy UJEP v Brně – Filozofická fakulta č. 196. Brno 1973, s. 18) u prvního vydání „Moschopoli 1794“.

16 *Даниловиат четириезичник*. Сборник на Българската академия на науките, кн. 17, Клон Историко-филологичен и философско-обществен 11, 1925.

ani zdaleka motivy sociálně-revoluční, na svou dobu však jsou to motivy poměrně dosti pokrokové, které znovu připomínají Joakimovu spřízněnost s rodící se makedonskou buržoazií (...) motivy osvětové. Na několika místech se Joakim ozývá proti pověrčivosti, proti strachu z ‚osudu‘, proti fatalismu. Proto také podtrhuje důležitost mravní výchovy a osvěty, důležitost knihy.“ (s. 34) Kromě obohacení obsahu inovoval i literární sloh: snažil se psát poutavě, přístupně a srozumitelně, čehož dosahoval i uváděním makedonských nářečních výrazů a lidových obrátů: „Joakimův jazyk má v sobě sice prvky církevněslovanské, bulharské i ruské, ale jeho podstata je makedonská.“ (s. 35)

Avšak vzhledem k tehdejší situaci bylo přirozené, že makedonští spisovatelé sami nazývali svůj literární jazyk bulharským: „Chceme-li vysvětlit, proč Joakim označil svůj jazyk za jazyk bulharský, musíme především poukázat na těsnou příbuznost makedonských a bulharských nářečí Joakimovy doby, na obdobný osud makedonských a bulharských Slovanů za tureckého feudalismu, který je vzájemně sblížoval a který stavěl do popředí hospodářsky vyspělejší Slovany bulharské. A dále musíme poukázat na Joakimovu souvislost se Sofronijem, který svůj jazyk rovněž označil za ‚Bolgarskij prostyj jazyk‘ (Sofronij Vratčanskij: *Kiriakodromion sirečb Nedělnikb*, s. I; pozn. Z. U.), protože je velmi pravděpodobné, že Joakim přejal označení svého jazyka právě od autora ‚Nedělniku‘.“ (s. 38) Vedla jej k tomu zřejmě i nechuť makedonských Slovanů ke slovu „makedonský“, jež Řekové uváděli v přímou spojitost s Alexandrem Makedonským a jímž dokazovali řecký původ a řecký charakter tohoto slovanského kraje. A Joakimovo dílo bylo již svou podstatou zaměřeno výrazně protiřecky.

I dílo druhé zakladatelské osobnosti makedonské literatury, následovníka J. Kärčovského Kirila Pejčinoviče (s. 39–48), zasazuje Urban do kontextu balkánského pravoslavného písemnictví, vyzdvihnul zejména jeho pastorační a výchovně-vzdělávací práci na Tetovsku, zásluhy o obnovu Theodosijovy soluňské tiskárny (1840–1843) a také význam jeho dvou knih a epitafu, pokládaného za „*první báseň psanou lidovým jazykem makedonských Slovanů*“ (s. 42).

Polovinu 19. století pak chápe jako zlomový okamžik v hospodářském a kulturním životě Makedonců: postavení makedonského obyvatelstva bylo v rámci ostatních balkánských národů nejnuznější, neboť v důsledku toho, že kapitál pronikal nejprve do Srbska a Řecka, pak do Bulharska a až naposledy do Makedonie, vznikala makedonská buržoazie neobyčejně pozdě.

A odtud Urban nahlíží kulturní vývoj v Makedonii jako výslednici národnostních i společenských antagonismů, byť nepopírá společný bulharsko-makedonský postup v plnění řady obrozeneckých úkolů (budování národního školství, protiřecký odpor, slovanská orientace církve): zatímco měšťanstvo řecké a srbské odčerpávalo makedonské buržoazii síly, měla posledně jmenovaná velmi blízko k měšťanstvu bulharskému: „S ním ji spojoval společný osud v okovech tureckého feudalismu, s ním ji spojovala značná jazyková příbuznost, s ním ji spojovalo i náboženství. A s ním ji spojovaly i obdobné úkoly (...)“ (s. 51) Dominantní postavení („pomocná

ruka“) bulharské buržoazie v tomto procesu se pak projevilo i ve vnějších rysech makedonského obrození: „*Makedonská buržoazie, kvalitativně zaostalejší a kvantitativně slabší, byla ovšem spolupracovníkem druhořadým; makedonské obrození – vnitřně od obrození bulharského poněkud odlišné – dostalo vnějškově ryze bulharský charakter.*“ (tamtéž) Na podobné argumentaci stojí i badatelovo zdůvodnění, proč bratří Miladinovovi nazvali svůj sborník „bulharskými“ lidovými písněmi: „*Bratři Miladinovi nehovoří o bulharských lidových písních z nenávisti k Srbům, ze ziskuchtivosti či z vědomí příslušnosti k bulharskému národu, rozumíme-li národem historicky vzniklou stabilní pospolitost hospodářského života, území, řeči a psychického založení, projevujícího se v pospolitosti kultury (Stalin). Bratři Miladinovi hovoří o bulharských lidových písních jako čelní představitelé makedonské buržoazie, oné mladé buržoazie, jež přijala pomocnou ruku buržoazie bulharské a spolu s ní bulharský vnější charakter první fáze makedonského obrození.*“ (s. 70)¹⁷

Předchůdci bratří Miladinovových, hlavních představitelů první fáze makedonského obrození, se Urbanovi jeví další osobnosti makedonské literatury: Jordan Chadži Konstantinov-Džinot, jehož význam pro makedonskou literaturu je v úzkém spojení s jeho činností pedagogickou („*Zásadní důležitost pro makedonské Slovaný měla (...) jen ‚Tablica pervaja‘ – první souvislý makedonský text pro makedonské školy.*“ [s. 54]), dále Nešo Bojkikev (pozdější ochridský a plovdivský metropolitá Natanail), který však publikoval „jen bulharsky“, a konečně Pavel Chadži Vasilkov, známější pod svým mnišským jménem Partenij Zografski, jenž vynikl jako propagátor začleňování makedonských dialektů do „*společného jazyka všech obyvatel Makedonie, Bulharska i Thrácie*“ (s. 56).

Folkloristickému dílu obou bratří Miladinovových je pak zasvěcen rozsáhlý výklad (s. 56–75), v němž sice největší místo zaujímají údaje biografické, ale též poetika Konstantinových originálních veršů (mladší Miladinov je označen za „*zakladatele makedonsky psané poezie, poezie, která již nemá pranic společného s veršotepectvím Kirila Pejčinoviče či Jordana Chadžiho Konstantinova*“ [s. 66]), činnost obou bratří má pro makedonské písemnictví epochální význam, neboť jí se „*makedonská literatura definitivně vymanila z pout feudálního církevněslovanského písemnictví*“ [s. 76]), osvětlení geneze světově známé edice makedonských (bulharských) lidových písní bratří Miladinovců a rovněž (byť jen stručně ve formě komentované bibliografie) problematika její recepce v českém prostředí.¹⁸

17 Problematiku „makedonského 19. století“ nově reinterpretoval a tezi blízkou Urbanovu pojetí na základě srovnání bulharského a makedonského obrození precizoval Miroslav Kouba ve své disertaci *Konvergence a divergence makedonského obrození v kontextu jihoslovanské reality*. Univerzita Karlova, Praha 2010: v Makedonii v podstatě probíhalo bulharské národní obrození, které však z mnoha příčin nemohlo být dokončeno – oproti vlastnímu bulharskému obrození je zvláště frapantní divergentní vývoj po Berlínském kongresu v roce 1878 (toto období je však již mimo Urbanovo zorné pole).

18 O bratrech Miladinovových dnes existuje velice bohatá literatura a Urbanův výklad byl více méně kompilací tehdy dostupné literatury předmětu, proto by nebylo účelné zastavovat se u této části Urbanovy disertace podrobněji; recepci bulharského (makedonského) slovesného folkloru v Čechách synteticky zpracoval Vladimír

Z rámce tradičního miladinovského diskursu se vymyká snad jen poměrně negativní stanovisko k chorvatskému biskupu Josipu Juraji Strossmayerovi, který vydáním sbírky *Български народни песни* v Záhřebě roku 1861 prý sledoval austrofilskou a katolizační politiku: „*Nejoddanější sluha – ,ergebnster Diener Strossmayer Bischof‘ – psal o vydávání sbírky bratří Miladinovů hraběti Rechbergovi, rakouskému ministru zahraničních věcí. Představte si: rakouský ministr zahraničních věcí byl první zevrubně informován o záležitosti, pro jeho resort zdánlivě zcela bezvýznamné! Z dopisu, datovaného 26. ledna 1861, je však patrné, že v očích charvátského biskupa vydávání bulharských a makedonských knih politicky bezvýznamnou záležitostí nebylo. Strossmayer se domníval, že bulharské území – k němuž počítal i území makedonské – bude možno časem získat pro Vatikán a snad také pro Vídeň. K dosažení těchto cílů bylo podle něho třeba především usilovné propagandy, propagandy kulturní a církevní. Proto považoval záhřebské vydání práce bratří Miladinovů za důležitý politický čin, proto na ně upozorňoval hraběte Rechberga (...)*“ (s. 68) Přesto však prý nelze tvrdit, že by Strossmayerův čin působil reakčně: „*Subjektivní záměr vydavatelův se totiž nezdařil, protože vydáním jediné knihy nebylo možno sympatie makedonských Slovanů a Bulharů plně získat a protože na soustavné provádění podobných akcí neměl Strossmayer dostatek peněz a sil.*“ (tamtéž)

Mezi bezprostřední a nejagilnější následovníky bratří Miladinovových (a v mladém věku též spolupracovníky, neboť poskytl materiál do jejich slavného písňového sborníku) (s. 76–91) autor řadí veleského rodáka Rajka Žinzifova (1839–1877), původně vychovávaného helénofilsky, jehož slovansky probudil až v roce 1856 tehdejší hlavní učitel pilepské školy Dimităr Miladinov. Právě on Žinzifovovi pomohl s odchodem do Ruska (1858), kde se jej ujal v Moskvě žijící Konstantin Miladinov. V ruské metropoli mladý básník vystudoval historicko-filologickou fakultu a učil na jednom z moskevských gymnázií; roku 1866 se pokusil vrátit do Makedonie, ale vzhledem k jeho protitureckým postojům mu ve vlasti hrozilo vážné nebezpečí, proto raději volil doživotní ruský exil. Jeho osudovost a zkázonosnost je Urbanem podána ve zhuštěné, dramaticky vygradované zkratce: „*Život v cizině nesl sedmadvacetiletý básník velmi těžce. Pokládal se za vyhnance, za bezcenného, zbytečného člověka. Učil na moskevských středních školách, zúčastnil se moskevské národopisné výstavy, duchem však byl stále na březích Vardaru, u svých tvrdě zkoušených krajanů. Aby jim alespoň trochu pomohl, začal Žinzifov v roce 1868 opět intenzivně psát. Z jeho článků i z jeho básní je zřejmé, že jej každá zpráva o násilném počítování či o tureckých ukrutnostech přímo zdrtila.*“

Репчев (Българо-чешки фолклористични контакти през Възраждането [60-те и 70-те години на XIX век]. София 1994). V rámci česko-bulharských vztahů Urban o překladech pojednal i ve své monografii *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha 1957, s. 30–32, 36–37, ovšem vlastní analýzou překladů se nezabýval; úkolu se ujal až Ivan Dorovský v jeho již citované práci *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, s. 75–85.

V letech sedmdesátých sáhl Žinzifov po posledním útočišti slabých a bezmocných – po alkoholu. To urychlilo průběh zákeřné plicní choroby: v roce 1877 vzdali přátelé osmatřicetiletému básníku poslední poctu na moskevském hřbitově.“ (s. 79–80)

Kupodivu za nejméně závažně odvětví Žinzifovy tvorby považuje Urban jeho ruskou publicistiku (s. 80–81), ačkoli její význam byl v pozdějších letech opakovaně připomínán¹⁹ a třebaže ani dnes není její obraz kompletní ani vyčerpávajícím způsobem zhodnocený. Jako zajímavou hypotézu připouští Žinzifovovu překladatelskou účast na první Verkovičově mystifikaci *Древняя болгарская песня об Орфее* (1867) (s. 82).

Dále se snaží vyvrátit dosavadní podceňování Žinzifovy poetické tvorby: „Jednoznačně kladně bývá právem přijímána Žinzifova činnost sběratelská, jež v mnohém doplnila dílo bratří Miladinovů. Žinzifov-básník však byl buržoazními literárními historiky dosud zcela odmítán, ačkoliv právě poezie tvoří nejdůležitější součást Žinzifova literárního odkazu.“ (tamtéž)

Urban na básnickově poezii vyzdvihuje jednak její sociální notu a tragický patos exulanta (nazývá jej poněkud nepřesně „politickým emigrantem“, s. 83) nuceného žít v bídných podmínkách a v odloučení od milované vlasti, jednak – a tuto část tvorby považuje za „jádro“ – její značnou revoluční angažovanost a apelativnost: „(...) v motivech odrážejících skutečnost básníkovra rodného kraje (...) se nám Žinzifov jeví především jako osvětový revolucionář, jako bliženec oněch buditelů, kteří ve slovanských částech turecké říše bojovali za práva své mateřštiny. Již Žinzifovova prvotina – rozměrná báseň ‚Gulab‘ (Bálgarski knjižici, roč. III, sv. 3, s. 265–273; Cařihrad 1860; pozn. Z. U.) – volá do boje proti násilnému počerčování a toto volání se v různých obměnách opakuje i v řadě básní pozdějších. S tendencí protitřeckou spojuje Žinzifov nezřídka i tendenci protitureckou, jež vystupuje jasně do popředí zvláště tam, kde básník realisticky zachycuje strašlivé vykořisťování svých krajanů.“ (s. 84)

Záhy kriticky připodotýká, že umělecké zobrazení třídních protikladů bývá bohužel zhusta rozměňováno mnohomluvnými popisy krás domoviny, idealizací jejích starých mravů a obyčejů či opěvováním slavné minulosti, kteréžto projevy jsou výrazem básnickových sympatií k slavjanofilům.

Bliže se v souvislosti s básní *Послание* (Общ труд 1, 1868, № 3) zastavuje u „motivů vzatého – byť nepřímě – z českého prostředí“ (s. 85). Žinzifovo *Послание* je mu sice pouze „čímsi mezi volným překladem a nesmělou parafrází Ševčenkovy ódy na Šafaříka, která tvoří předzpěv známé básně o Janu Husovi (*Еретик*; pozn. M. Č.)“ (tamtéž), přesto však má svůj nepopiratelný význam: „Ačkoliv myšlenkově nepřináší nic nového, ačkoliv umělecky – ve srovnání s básní Ševčenkovou – znamená krok vzad, nesporně výrazně zvýšilo Šafaříkovu popularitu u balkánských Slovanů a upevnilo ideu slovanské vzájemnosti.“ (s. 86)

19 Nejsoustavněji v monografii Ivana Dorovského *Райко Жинзифов. Воздействие русской и украинской литературы на его творчество*. Brno 1988.

Poté se zevrubně věnuje analýze básnickovy nejrozsáhlejší práce – veršované povídky *Кървава кошуля* (1870), na níž je dobře patrná většina kladů i záporů Žinzifovy poezie obecně.

Skladba je rozdělena do čtyř kapitol: první dvě jsou laděny poněkud sentimentálně a tvoří *sui generis* lyrickou předehru (o někdejší slavné minulosti Prilepu, spojeného s mytickou postavou královny Marka, vůči níž je kontrastně postavena doba současného úpadku a ponížení) ke klíčové kapitole třetí. Ta pojednává tragický příběh prosté stařenky, symbolizující neradostnou přítomnost, jež ve dne v noci nepohnutě vysedává u vchodu do kostela a ustavičně hořce pláče: „*Je to prostá, tklivě vyprávěná historie: i stařenka kdysi poznala štěstí, radovala se z nadějného, pracovitěho syna, avšak Turci jej barbary, bezdůvodně zavraždili. Krvavá košile – toť vše, co zoufalé matce zbylo. Žinzifov dobře ví, že podobných krvavých košil rozsela turecká zvěrstva po Makedonii mnoho, a proto závěrečnou kapitolou volá, že na ně nelze zapomenout (...)*“ (s. 86) Urban chválí samotný námět, dobře známý z každodenní reality a emocionálně blízký srdci každého Slovana žijícího pod tureckou nadvládou (zde je nutno dodat, že jde o jeden z četných motivů obrozenického literárního mýtu vlasti/Bulharska jako „nešťastné rodiny“²⁰), a zdůrazňuje spodní revoluční tón, náběhy k typizaci a k realistické drobnokresbě a zvláště prostou, srozumitelnou formu, blížící se jihoslovanským lidovým písním; záhy dodává, že formálně se Žinzifov opírá i o plody poezie umělé, hlavně o básně ukrajinského barda Tarase Ševčenka, které i překládá. Slabiny díla spatřuje v „unylé, plativé a neprůbojně snivosti“, mnohomluvnosti a sklonu k bolestíntství: „*Jakmile Žinzifov přestává umělecko ztvárňovat makedonskou skutečnost své doby, jakmile se zahledí do minulosti či do budoucnosti, jakmile se prostě nemůže opřít o pozorování a o zkušenosti, ihned ztrácí půdu pod nohama a upadá do uvedených chyb.*“ (s. 87)

Konečně hodnotí i Žinzifovy dovednosti překladatelské, zvláště RKZ (konstatuje místy až otrockou závislost na Bergově ruském překladu, známém z Hankovy *Polyglotty* z roku 1852, vliv jihoslovanského písňového folkloru a drobné věcné omyly), a povšechně charakterizuje autorovy snahy obohacovat mluvu svého rodného kraje o prvky dialektů bulharských (tj. východobulharských) (s. 88).

Ke konci kapitoly Urban – až nadmíru stručně a chvatně – představuje osobnosti dvou Ochridanů – **Grigora S. Pärličeva** (1830–1893) a **Kuzmana A. Šapkareva** (1834–1909), zetě D. Miladinova (s. 90–91). Tento pasus činí dojem narychlo načrtnutého slovníkového hesla.

Závěry disertace jsou resumovány v poslední kapitole *Výhledy* (s. 92–95): k nástupu makedonských nářečí do literatury došlo až během formování nové společenské třídy (buržoazie), pro kterou byl „boj za rodný jazyk součástí boje za hos-

20 Podrobněji srov. Аретов, Николај: България като нещастна фамилия. За един основополагащ сюжет в българската национална митология. *Език и литература* 54, 1999, № 1; viz též jeho monografii *Национална митология и национална литература. Сюжети, изграждащи българската национална идентичност в словесността от XVIII и XIX век*. София 2006, zejména kapitulu *Похитеното съкровище*, s. 156–233.

podářská, politická a kulturní práva“ (s. 92); vznik makedonské literatury byl dvoufázový – v první etapě (tvorba Kärčovského a Pejčinoviče) dochází k přechodu od feudální církevněslovanské kultury ke kultuře buržoazní; teprve od padesátých let 19. století (druhá etapa) se kulturního života účastní i mladá makedonská buržoazie, jež vede boj proti helenizaci a „*upevňuje v makedonském lidu hrdé vědomí příslušnosti k Slovanstvu*“ (s. 93); počátky makedonsky psané literatury byly radostně přijímány také na bulharském území, kde v nich „*lid právem spatřoval rodného bratra děl Sofronije Vračanského, Petra Berona, Neofita Rilského, Neofita Bozveliho, Petka Račeva Slavejkova a jiných bulharských spisovatelů. Vysvětlení tohoto jevu je třeba hledat v těsném sepětí počátků makedonsky psané literatury s literaturou bulharskou, ve společném boji makedonské a bulharské buržoazie za slovanště školství a za slovansky orientovanou církev, ve které se makedonská buržoazie učila od hospodářsky i kulturně vyspělejší buržoazie bulharské.*“ (tamtéž); bezprostřední kontakt mezi oběma literaturami byl částečně porušen až v sedmdesátých letech 19. století, kdy bulharské literární pole ovládli revoluční demokraté (zejména Botev a Karavelov) a kdy myšlenky těchto osobností zůstaly u makedonských spisovatelů bez odezvy – dle Urbana proto, že v zaostalé makedonské společnosti dosud neuzrály předpoklady pro rozhodný boj proti tureckému feudalismu.

Další vývoj makedonské literatury, její „výhledy“ v první polovině 20. století, autor naznačil ve třech odstavcích, zmíniv události roku 1903 (Ilinden), Misirkovovo úsilí o kodifikaci spisovné makedonštiny²¹ a tvorbu lyriků Kosty Racina (1909–1943) a Koleho Nedelkovského (1912–1941), již makedonské písemnictví „*dosáhlo svého výrazného, dosud nepřekonaného vrcholu*“, neboť šlo o básníky „*nové společenské třídy – proletariátu*“ (s. 94).

Jako neorganický přílepek badatel na samý konec své rozpravy připojil nesmiřitelnou kritiku Titovy Jugoslávie, dovětek, který patřil k dobovou atmosférou vynucovaným úlitbám, jež se opovážovala ignorovat jen hrstka nejodvážnějších (v situaci mladého vědce na počátku profesní dráhy je tento konformismus vcelku pochopitelný; práce měla navíc vyjít tiskem ve Slovanském nakladatelství; ze zřejmých příčin se tak nikdy nestalo): „*Srovnáme-li současnou literaturu Vardarské Makedonie s Racinem a Nedelkovským, nemůžeme nepozorovat hluboký úpadek. Sebekrásnější úvahy o socialistickém realismu nemohou totiž zastrít skutečnost, že většina dnešních makedonských spisovatelů podporuje svým dílem zradu Titovy kliky, že se pokouší upevňovat vratké pozice onoho zhoubného nacionalismu, který je nesmiřitelným protivníkem budování socialismu i rozkvětu opravdové kultury. To se projevuje v obsahu i formě literární tvorby, to se projevuje také v jazyce, do něhož jsou neorganicky vkládány prvky srbštiny.*“

21 Krste Petkov Misirkov (1874–1926) se o kodifikaci pokusil v brožuře *За македонските работи*. София 1903; české vydání *O makedonských záležitostech*. Přel. a úvod *Jazyk jako znak národa* napsal Ivan Dorovský. Brno 2012.

Dějiny však nelze zastavit. Každým dnem vzrůstá v Makedonii nespokojenost s režimem, s vládou urážející Sovětský svaz, Bulharsko a ostatní státy lidové demokracie. Makedonská dělnická třída shromažďuje síly k rozhodnému boji za svobodu. A tento boj zrodí i nové spisovatele, věrné odkazu všech kladných stránek minulosti.“ (s. 95)

Celkově vzato, zatímco Urban bulharskou literaturu předmětu převážně jen doplňoval a dílem jemně retušoval, dílem razantněji („marxisticky“) korigoval, mnohem častěji se ostře vyhraňoval proti stanoviskům srbské strany, která zpochybňovala neoddiskutovatelnou (genetickou) filologickou spojitost bulharskou-makedonskou: „S teoriemi srbské buržoazní vědy netřeba dlouho polemizovat. Kdo tvrdí, že Joakim neměl s Krčovem pranic společného, zřejmě zamlčuje či nezná skutečnost, že se Joakim v knize ‚Mytarstva‘ sám podepsal – ‚daskal Krčovski‘. Kdo tvrdí, že Joakimův jazyk je v podstatě jazykem srbským, nepoučil se ani u Vuka Stefanoviće Karadžiče, který jistě srbsčině poněkud rozuměl. (...) Kdyby Joakimův jazyk obsahoval ve větší míře i prvky srbské, jistě by na ně Vuk Stefanović Karadžić upozornil, neboť jej můžeme právem pokládat za dobrého znalce srbského jazyka.“ (s. 37) Nebo v pasu o sbírce bratří Miladinovových: „Proč označili bratři Miladinovi svou sbírku za sbírku bulharských lidových písní? O této otázce bylo mezi vědeckými pracovníky velmi prudce debatováno. Bulharská buržoazní věda celkem jednohlasně tvrdila, že bratři Miladinovi chtěli poukázat na bulharský charakter makedonských Slovanů, a zabránit dalšímu ztotožňování Makedonců se Srby, srbská buržoazní věda si vymyslela hypotéz několik. Jedni soudili s Milojkem V. Veselinovićem, že Bulhaři sbírku od Miladinovů koupili, aby ji mohli vydávat za svou, ačkoliv prý jde o sbírku čistě srbskou (Milojko V. Veselinović: *Srbi u Mačedoniji i u Južnoj Staroj Srbiji*. Bělehrad 1888, s. 6; pozn. Z. U.), druzí opakovali po Stojanu Novakovićovi, že srbský ráz sbírky byl při přepisování porušen Konstantinem Miladinovem, který četné jihosrbské tvary přizpůsobil tvarům bulharským (Stojan Novaković: *Dj i Ć u makedonskim narodnim dijalektima*. Glas Srpske Kraljevske Akademije, sv. 12, Bělehrad 1889, s. 9; pozn. Z. U.), a třetí dokazovali podobně jako Ivan Ivanić, že Miladinovi byli prostě morálně padlími individui a že svou sbírku dobrovolně pobulharštili, protože Bulhaři jim zaplatili více než Řekové, v jejichž žoldu prý starší z obou bratrů nadšeně pracoval dříve (Ivan Ivanić: *Mačedonija i Mačedonci, díl II*. Nový Sad 1908, s. 184; pozn. Z. U.).“ (s. 69)

Vzhledem k tehdejšímu stavu makedonistiky lze disertaci označit za vědecky seriózní pokus o uchopení velice delikátní problematiky (to potvrzují i oba posudky z pera školitele A. Frinty a oponenta J. Dolanského, jež vydávám v *Příloze*), třebaže ji Z. Urban, jakož ani další články o Makedonii a makedonské literatuře nikdy necitoval či nekomentoval a nebyly uváděny ani v bibliografických přehledech jeho díla, sestavených však pro bulharské prostředí.²²

22 Srov. Павлов, Иван: Библиография на изследванията на проф. д-р Зденек Урбан с българистична тематика. In: Урбан, Зденек: *Чехи и българи. Културни взаимоотношения*. София 1981, с. 215–226; týž: Библиография на проф. д-р Зденек Урбан (1980–1994). In: Тодоров, Величко (ed.): *Ненаситният ловец*,

Drobné makedonistické příspěvky publikoval ještě v padesátých a šedesátých letech, a to převážně na stránkách *Slovanského přehledu*: zprávy a glosy o makedonských překladech z české literatury, o nových makedonských knihách a čítan-kách, o přípravách slovníku makedonského literárního jazyka, o činnosti skopské univerzity, makedonského státního archivu, nakladatelství Koča Racina aj.²³

V roce 1957 vyšel v *Květech* Urbanův překlad povídky S. Janevského *Kůň a osud*,²⁴ jehož dílo překladatel uvedl do českého prostředí hned po válce a zřejmě hodlal tohoto autora představit české veřejnosti rozsáhlejším knižním výběrem („U nás připravuje Státní nakladatelství krásné literatury a umění výbor z povídkové tvorby současného makedonského spisovatele Slavka Janevského.“²⁵), avšak nakonec z dosud nezjištěných příčin tato publikace realizována nebyla.

Z ostatních příspěvků si zaslouží pozornost přehled *Makedonská literatura* pro kompendium o evropských literaturách v meziletí 1945–1958.²⁶ Urban v této slovníkově pojaté stati poukázal na dynamický vývoj makedonské literatury po osvobození a v podstatě jen zopakoval a doplnil svůj poválečný článek *Literatura dnešní Makedonie*: nejvýraznější úspěchy makedonské literatury nachází badatel ve tvorbě S. Janevského, A. Šopova, B. Koneského, Ganeho Todorovského (1929–2010), Vlada Maleského (1919–1984), Georgiho Abadžieva (1910–1963), Simona Drakula (1930–1998) a Jordana Leova (1920–1998).

Kupodivu jen před dvěma lety se objevivší propagační publikace Slovanského výboru Československa *Co číst z literatur slovanských?* (1957) neobsahovala oddíl věnovaný makedonské literatuře a její překladové recepci u nás; jeho absenci Julius Dolanský v předmluvě *Úvodem* okomentoval jedinou větou: „A neproniklo k nám dosud ani jedno dílo z nově vytvořeného písemnictví jugoslávských Makedonců.“²⁷ Proto první bibliografický soupis doporučené odborné literatury ke studiu makedonského písemnictví pro českého zájemce pořídil až Z. Urban – spolu s bulharistky Marií Bublovou a Sávou Heřmanem – pro nízkonákladový sborník *Bibliografický soupis pomůcek ke studiu slovanských literatur*, vydaný pražskou filozofickou fakultou.²⁸

Сборник в чест на 70-годишнината от рождението на проф. д-р Зденек Урбан. София 1995, с. 19–30; ЛРЖ (= Luboš Řeháček): Урбан, Зденек. In: Ржехачек, Лубош – 3. Урбан, Зденек: *Прага и българската филология*. София 1992, с. 167–171. Pouze některé makedonistické příspěvky jsou uvedeny v bibliografiích Milana Kudělky (Urban, Zdeněk. In: *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*. Praha 1972, s. 482) a Mirjam Moravcové (Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Zdeňka Urbana, DrSc. h. c., za léta 1980–1995 [s dodatky za léta 1944–1979]. *Lidé města 7* [Češi a jižní Slované], 1996, s. 9–26).

23 Přesné údaje viz v připojené *Příloze*, kde je poprvé zachycena veškerá bibliografie zjištěných příspěvků Z. Urbana s makedonistickou tematikou.

24 *Květy* 7, 1957, č. 6, s. 16.

25 Urban, Zdeněk: Nakladatelství Koča Racina. *Slovanský přehled* 49, 1963, č. 1, s. 34.

26 Makedonská literatura. In: *Evropské literatury 1945–1958*. Praha 1959, s. 112–113.

27 Dolanský, Julius: *Úvodem*. In: *Co číst z literatur slovanských?* Praha 1957, s. 9.

28 *Literatura makedonská*. In: *Bibliografický soupis pomůcek ke studiu slovanských literatur*. Praha 1966, s. 194–197.

V časopise *Impuls* pak podal ucelený přehled nových makedonských překladů z české literatury, u nichž konstatoval dobrý výběr, vysokou úroveň a účast předních spisovatelů a slovanských filologů (B. Koneského, Věry Janevové-Stojanovičové a G. Todorovského).²⁹

Z pozdějších příspěvků stojí za zmínku studie o málo známé, ruský psané črtě věnované Bělehradu³⁰ z pera bulharsko-makedonského obrozence Konstantina Dimitrieva Petkoviče (1824–1898),³¹ v níž autor analyzoval zejména informace svědčící o etnické příslušnosti a etnografických specifikách jeho obyvatelstva, všímaje si především bělehradských Bulharů.

Makedonistický zřetel Z. Urban okrajově uplatňoval i v bulharistických pracích psaných vesměs pro české prostředí (ač některé příspěvky byly přeloženy do bulharštiny). Poprvé se s makedonsko-bulharským materiálem musel vyrovnat ještě před obhajobou disertace ve své monografické studii o Christu Botevovi (1848–1876) z roku 1948.³²

V řešení tzv. makedonské otázky spatřuje u tohoto významného bulharského básníka, publicisty a bojovníka za svobodu pověstnou výjimku potvrzující pravidlo, nežádoucí a bulharskými vykladači Boteva „často zneužívané“ vybočení z jinak objektivního, spravedlivého a důsledně pokrokového hodnocení domácích i zahraničních událostí a aktuálních problémů.

Urban rozebírá známý Botevův článek z 3. čísla 1. ročníku (1869) listu *Tăpan*, v němž se mimo jiné píše: „*Celá Makedonie je zatopena obrovskými jezery. Říká se, že záplavy vznikly z bělehradských a athénských slz, které tam byly prolity, když se proslechlo, že Makedonci nechtějí být ani Řeky ani Srby, ani Rumuny – ale ryzími Bulhary.*“ (s. 50) Dochází k závěru, že jsou zde sice vtipné a výstižně ironizovány šovinistické snahy srbské a řecké vlády, „*jež tenkráté závodily v počítování a posrbšťování makedonského obyvatelstva*“, nicméně část skutečnosti je podána zkráceně, poněvadž autor implikuje, že „*Makedonci nejsou samostatným národem, ale pouhou součástí národa bulharského*“ (s. 51)

Botevovo stanovisko vysvětluje podobnými argumenty jako později celý společenský pohyb v Makedonii v druhé polovině 19. století ve své disertaci, tedy v souvislosti s úrovní hospodářského rozvoje Makedonie a pozdním vznikem makedonského měšťanstva, jež nestačilo na plnění zásadních úkolů národního programu, a proto „*přijalo pomocnou ruku, kterou mu nabídlo – a zčásti vnutilo – měšťanstvo bulharské*“ (tamtéž). Obdobná historická situace („*okovy tureckého feudalismu*“), jazyková blízkost a stejné pravoslavné náboženství přispívaly ke sblí-

29 Česká literatura v makedonštině. *Impuls* I, 1966, č. 10, s. 798–799.

30 Очерки Белграда. *Журнал Министерства народного просвещения*, Часть 79, 1853, № 8, Отд. II, с. 169–188.

31 K významu díla K. D. Petkoviče. *Slavica pragensia* 29, 1989, s. 7–15; bulharský překlad Към значението на творчеството на К. Д. Петкович. *Език и литература* 46, 1991, № 1, с. 120–126.

32 *Christo Botev, bulharský spisovatel a revolucionář*. Praha 1948, s. 50–52 (další odkazy v textu).

žení obou národů. Jenže dle Urbana pomocná ruka se změnila „v ruku dravčí“: Makedonie byla soustavně pobulharštována a bulharské měšťanstvo zahájilo ve svých novinách a časopisech intenzivní tiskovou kampaň, jež měla za úkol osvětlit, že v Makedonii jde o „osvobozování části bulharského národa od srbského a řeckého teroru“ (tamtéž). Dále podle jeho slov Botev této propagandě podlehl a uvěřil, že předáci bulharské buržoazie alespoň tentokrát skutečně hájí národní zájmy, čím se dopustil zjevného omylu. Toho prohřešku se pak dychtivě chopili Botevovi nepřátelé a dezinterpretovali část jeho díla v intencích svých nekalých záměrů.

Zdá se, že zde tehdy začínající badatel v zápalu hektického účtování s buržoazní duchovédou upadl do extrému ahistorické „vševědoucnosti“, nahlížeje na tehdy v podstatě ještě nediferencované bulharsko-makedonské národně-kulturní společenství značně anachronicky: Botev tehdy nemohl tušit, že etnogeneze Makedonců postoupí dále, a vystupoval na obranu „Bulharů v Makedonii“ proti řeckému i srbskému útisku zcela oprávněně a v souladu se svým programem. Pokud by byl postoupil jinak, byl by jistě býval označen za zrádce bulharského národa a stal by se jedním z průkopníků makedonského separatismu.

Je překvapivé, že v celém juvenilním období Urban nikde přesně nevymezil (kromě genetické spřízněnosti bulharštiny a makedonštiny) vzájemný poměr překrývajících se průnikových bulharsko-makedonských fenoménů literárně-kulturní povahy. Svůj postoj ke vřazování bulharských autorů z Makedonie do obou literárních kontextů Urban vlastně poprvé jasněji formuloval (na příkladu díla bratří Miladinovců) až ve své vztahové monografii *Z dějin česko-bulharských kulturních styků* z roku 1957, a to jen jaksí mimochodem ve formě nenápadné poznámky pod čarou: „Ačkoliv sbírka bratří Miladinovů byla autory označena za sbírku písní bulharských a ačkoliv tak byla u nás ve své době též vesměs chápána, je ovšem většina písní ne přímo z Bulharska, nýbrž z Makedonie. Protože však projevy makedonské kultury před rokem 1878 (zvláště do konce let šedesátých), kdy se teprve postupně vytvářely předpoklady ke vzniku samostatného makedonského národa, byly ještě velmi těsně spjaty s vývojem kultury bulharské, zařazujeme zde i výklad o bratřích D. a K. Miladinovových – podobně jako drobné zmínky o Kirilu Pejčinovičovi, Konstantinu D. Petkovičovi, Rajku Žinzifovovi aj. – do přehledu česko-bulharských kulturních styků; musíme si však být vědomi, že jde o jevy pomezí, které patří jak do dějin styků česko-bulharských, tak do dějin styků česko-makedonských.“³³

Autor zde anticipoval pozdější přístupy literární vědy, zejména komparatistické podněty **Dionýze Ďurišina** (1929–1997) a jeho pracovního týmu, kteří pro tvůrce obdobného typu a jejich dílo zavedli a rozpracovali klíčové pojmy meziliterárního

33 Urban, Z.: *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, s. 30, pozn. 78. Je příznačné, že ve zkráceném bulharském překladu Urbanovy knihy je celý tento upřesňující komentář vynechán a v poznámce je uveden jen holý bibliografický odkaz na známý sborník písňového folkloru bratří Miladinovových, srov. Урбан, Зденек: *Из историята на чешко-българските културни връзки*. Прев. Димитър Стефанов. София 1961, s. 71 (pozn. 129).

procesu – dvojdmost, popř. mnohodomost, a biliterárnost, popř. polyliterárnost, čili příslušnost autora či jeho díla – byť třeba jen určité části – ke dvěma nebo více národním literaturám.³⁴

Ve studii z roku 1958 o dvou tehdy nově objevených listech **Rajka Žinzifova** Vasilu D. Stojanovovi³⁵ se Urban zaměřil na osvětlení Žinzifovova vztahu k Čechám a k české kultuře,³⁶ avšak zároveň je považoval za důležité pro hlubší chápání „některých dosud nejasných otázek bulharsko-makedonských vztahů před 90–100 lety“ (s. 258). Jádro Urbanova komentáře k oběma dopisům lze shrnout v několika bodech: vydané ukázky ze Žinzifovovy korespondence obsahují neznámý materiál ke zkoumání bulharsko-makedonských vztahů před osvobozením; třebaže byl Žinzifov rodákem z Velesu, jeho národní uvědomění bylo bulharské: „[H]ашата клета нарѣчница (урисница), която ѝе очукала нас, горки българе, ѝе дотука насърдена и налютена на нас, щото треба секој из нас младите българе, които сме се распърснали по Европа – да се печали за да издигне тојзи гъстий мрак от клета ни Майка България (Македония, Тракия и Балканска България)³⁷“ (s. 258–259); doposud totiž nebyl nalezen jediný zřetelnější projev samostatného makedonského národního vědomí před rokem 1864, neboť „se ke vzniku tohoto vědomí tehdy teprve postupně vytvářely předpoklady, jimž se dostalo výraznějšího posílení až po berlínském kongresu roku 1878“ (s. 264); odsouzeníhodné je zamlčování či zmenšování „významu těsného sepětí vývoje makedonské kultury s vývojem kultury bulharské v letech, kdy o tomto sepětí není pochyb“, jako např. v knize Charalampije Polenakoviće *Страници од македонската книжевност*, kde je sborník bratří Miladinovových v citátech uváděn pod pozměněným názvem *Зборник за народни песни* a kde je v souvislosti s oběma bratry poznamenáno, že se označovali za Bulhary „náhodou“, protože v básni *Глас от далека земља* z pera mladšího Konstantina je kritizována chamtivost dvou bulharských duchovních (s. 264–265). Žinzifov zasáhl i do diskusí o podobu spisovného jazyka, kdy se snažil prosadit obohacování „bulharštiny“ (v podstatě východobulharského naddialektního útvaru) o nářeční prvky makedonské, ač ve srovnání s jazykem Partenije Zografského mají Žinzifovovy vydávané dopisy blíže spíše k bulharštině (s. 267).

34 Metodologický fundament Ďurišinovy teorie meziliterárnosti (a též jejího pojmosloví) je uceleně shrnut v knize Ďurišin, Dionýz: *Osobitné meziliterárne spoločenstvá VI. Pojmy a princípy*. Bratislava 1993; se zřetelom k balkánským literaturám tento přístup dále prohloubil a propracoval Ivan Dorovský (viz např. *Balkánské meziliterárny spoločenstvá*. Brno 1993; *Balkán a Mediterán. Literárne historické a teoretické studie*. Brno 1997 aj.).

35 Urban, Zdeněk: Neznámé dopisy Rajka Žinzifova V. D. Stojanovovi a jejich význam. In: *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*. Praha 1958, s. 258–267; další strany přímo v textu.

36 Žinzifov mj. přeložil Ševčenkovo *Věnování P. J. Šafaříkovi* (v bulharském překladě *Послание славному П. И. Шафаруку*, vydaném v listě *Общ труд* (1, 1868, № 3), které je součástí poémy *Kacir* (*Еретик*) ukrajinského básníka; Urban (s. 263) překlad mylně považoval za Žinzifovovu původní báseň, ač ve své disertaci *Послание přesněji nazývá čímsi „mezi volným překladem a nesmělou parafrází“* (srov. výše); na chybu upozornil Ivan Dorovský (*České země a Balkán*, s. 71); toto *Послание* v Žinzifovově překladě sehrálo nemalou roli v Šafaříkově popularizaci mezi balkánskými Slovany.

37 Z. Urban dopis z 12. ledna 1864 cituje v transliteraci do latinky.

Z hlediska dalšího sledování badatelových názorů na bulharsko-makedonské literární pomezí je důležitý Urbanův referát, přednesený na pražském (6.) mezinárodním sjezdu slavistů v roce 1968, v němž autor v souvislosti s otázkou upřesnění národní specifičnosti jednotlivých literatur jižních Slovanů a s problematikou kontinuity, resp. diskontinuity národních literatur promluvil též o literatuře makedonské. O počátcích novodobé makedonské literatury v zásadě panují dvě zcela protichůdné koncepce: první z nich tyto počátky spatřuje v tvorbě Joakima Kărčovského a Kirila Pejčinoviče, druhá až v poezii Koča Racina a ostatních autorů z konce třicátých let 20. století. Urban především varuje před rigidním extremismem a krajním izolacionismem ve výkladech vývojového procesu národních literatur, a to jak ze strany vědy makedonské (popírání „*jakékoliv vývojové souvislosti makedonských literárních projevů XIX. století s písemnictvím bulharským*“), tak bulharské („*nelze vycházet ani z předpokladu neměnnosti národnostního obsahu pojmů Bulhar, bulharský v průběhu XIX. století, jak jsme toho svědky například u Emila Georgieva v jeho nedávno vyšlé knize Ревнителѝ на българското отечество, София 1966*“). Jako představitel nezávislé „třetí“ strany vyjadřuje domněnku (kteřá zároveň potvrzuje jeho starší pokus o konkretizaci pojmu dvojdomosti), že další vývoj komparatistického bádání bude směřovat k interpretaci určitých obrozen-ských jevů „*jako jevů pomezních, které je nutno řadit i do kontextu kultury makedonské, i do kontextu kultury bulharské (z obdobných důvodů, z jakých do dějin dvou literatur řadíme P. J. Šafářika a J. Kollára nebo S. Polockého a Feofana Propokoviče)*“.³⁸ Příspěvek, resp. jeho makedonistická část, vyvolal bouřlivou diskusi, později zachycenou v aktech sjezdu. Kritikou se cítil zvláště dotčen právě Emil Georgiev (1910–1982), jeden z tehdy nejrespektovanějších a nejautoritativnějších představitelů bulharské komparatistiky, a v polemické reakci odmítl vést paralelu mezi bulharskými spisovateli z Makedonie a česky píšícími Slováky: „*Зд. Урбан се опитва да обоснове гледище за «двойственост» на поменатите писатели – като български и като македонски – с паралел от литературната история на чехите и словаците: П. Й. Шафарик и Ян Колар са включени и в чешката, и в словацката литературна история. Паралелът, мисля, не е сполучлив. Шафарик и Колар са словаци, които са писали на чешки и са се включили в чешката литература, докато словаците не са имали още литература на свой език. Жефарович, Паусий, бр[атя] Миладинови, Жинзифов са българи, изявяват се като такива и участвуват в общобългарски литературен живот. Жинзифов пише в книгата си «Новобългарска сбирка»: «Нема македонци или тракийци като отделни народи, а има славяни българи (...)*»³⁹ Méně ostře, ale přesto odmítavě vyjádřili své námitky i Kujo Kuev a Pe-

38 Všechny citace Z. Urban: *K problematice srovnávacích studia jihoslovanských literatur XIX. a XX. století*. In: Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze. Praha 1968, s. 213.

39 Emil Georgiev (Bulh.). In: *VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Praha 7.–13. VIII. 1968. Akta sjezdu I*. Praha 1970, s. 309–310.

tář Dinekov, naopak Urbanovo stanovisko nahlížet podobné jevy jako „pomezí“ podpořili Miroslav Kvapil (psal o potřebě sporné otázky koncipovat jako otázky „bizonální a bipolární“) a Aleksandar Flaker (podtrhl právo Makedonců zahrnovat do své literární tradice spisovatele, kteří „působili na území Makedonie nebo psali jazykem předjímajícím vývoj současného makedonského literárního jazyka“, a to bez ohledu na to, pod jakým jménem sami vystupovali).⁴⁰

V pozdějších letech se Z. Urban sice k makedonistickým úvahám nevracel (snad i vzhledem k nelibosti, jakou tyto aktivity vyvolávaly u jeho bulharských kolegů), ale sám byl např. svědkem i aktérem sporu pracovního kolektivu *Slovníku spisovatelů – Bulharsko* (1978) vedeného Ivanem Dorovským s představiteli bulharské literární vědy právě o autory pocházející z Makedonie. Pro bulharskou stranu problematická hesla byla podstatně upravena, avšak čeští bulharisté odmítli cizí zásahy do svých textů přijmout, proto hesla vyšla anonymně a vydání lexikonu doprovázela jistá pachuč hořkosti.⁴¹

Závěr

Z. Urban patří k prvním českým propagátorům poválečné Makedonie u nás, podněcovaným již během studia jednak svým učitelem A. Frintou, jednak jistou společenskou žádoucností a aktuálností, která však záhy (po roztržce Sovětského svazu s Titovou Jugoslávií v roce 1948) byla vystřídána tendencí přesně opačnou. Jeho disertační práce *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české* (1949) je nesporně rozpravou průkopnou, neboť jde o první odborný makedonistický text napsaný českým odborníkem.

Autor zde nezapřel důkladné bulharistické školení: zatímco bulharskou literaturu předmětu převážně jen doplňoval a přizpůsoboval požadavkům marxismu, byl mnohem nesmlouvavější ke stanoviskům srbských badatelů, kteří odmítali a zpochybňovali genetickou bulharskou-makedonskou spřízněnost filologickou. Mladý adept vědy si dobře osvojil všeobecně vyžadovaný a závazný marxistický přístup a literární jevy dával do přímé závislosti na společenských a hospodářských poměrech, na druhou stranu (a to je typické i pro jeho česko-bulharské práce stykové) až pozitivisticky lpěl na pečlivě shromážděné faktologii. Avšak (ku škodě disertace) své hypotézy opíral poměrně zřídka o analýzu konkrétního materiálu – necitoval téměř žádná umělecká díla, nezabýval se problematikou makedonismů v jazyce

40 Srov. tamtéž, s. 310–312.

41 Podrobněji celou kauzu na základě dochovaných archivních materiálů analyzuji ve studii *Slovník spisovatelů – Bulharsko v dobovém kontextu česko-bulharské (ne)vzájemnosti*. In: Polách, Vladimír P. [ed.]: *Funkce – Funkčnost – Funkcionalismus. Sborník příspěvků z 6. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého ve dnech 16.–18. května 2005*. Olomouc 2007, s. 19–36.

vybraných autorů, neuvažoval o dílech psaných makedonskými autory v jiném než bulharském, resp. bulharsko-makedonském jazyce (tento nedostatek je zvláště citelný u Pärličevových textů řeckých či Žinzifovovy ruské publicistiky).

Za nejprínosnější z jeho postřehů považují artikulaci vzájemného poměru překrývajících se, průnikových bulharsko-makedonských fenoménů literárně-kulturní povahy v jeho monografii *Z dějin česko-bulharských kulturních styků* (1957), resp. ve sjezdovém referátě *K problematice srovnávacího studia jihoslovanských literatur XIX. a XX. století* (1968). Z. Urban zde v požadavku uvažovat o daných jevech jakožto o jevech pomezních předjal đurišinovský koncept teorie meziliterárnosti s jeho kruciálními pojmy dvojdomosti (mnohodomosti) a biliterárnosti (polyliterárnosti). Avšak dále se podobným otázkám nevěnoval – rokem 1968 se vědecká dráha Zdeňka Urbana jakožto makedonisty v podstatě uzavřela.

Příloha:

1. Obsah disertační práce Z. Urbana *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české* (FF UK, Praha 1949, 95 s.):

Poznámka o transliteraci cyrilského písma do latinky 5

Seznam nejdůležitějších prací o jednotlivých dílčích otázkách 6

Úvodem

(Spory o makedonsky psanou literaturu mezi srbskou, bulharskou a řeckou buržoazní vědou. Příčiny sporů. Nutnost kritického přehodnocení prací o jednotlivých dílčích otázkách) 14

První pokusy

(Hospodářský, sociální, politický a kulturní vývoj Makedonie před tureckou okupací. První staletí vlády tureckého feudalismu. Předpoklady pronikání makedonských nářečí do literatury. – Daniilův čtyřjazyčný slovník, projev zesíleného tlaku řecké buržoazie. Význam slovníku pro poznání bitolského nářečí z konce 18. století. Přetisky a kritická vydání Daniilovy práce. – Joakim Krčovski, učitel- kněz a kněz-učitel. Pronikání světských prvků do náboženské tematiky jeho děl; literatura se obsahově, stylově a jazykově přibližuje lidu. Vliv damaskinů, Sofronije Vračanského a Vuka Stefanoviće Karadžiće. – Kiril Pejčinovič, život a osvětová činnost. Pejčinovičovy zásluhy o obnovu soluňské tiskárny. Literární tvorba: epitaf, spisy náboženského rázu, poznámky k dějinám lešackého kláštera a glosy. Poměr Pejčinovičova díla k damaskinům, k Sofronijovu „Nedělníku“ a k pracím Joakimovým. Pejčinovič a Dositej Obradović.)

II. Průkopnické dílo bratří Miladinovů a jeho předzvěsti

(Důležité změny v hospodářské, sociální a politické struktuře turecké říše. Makedonská buržoazie v boji za slovanskou školu a za slovansky orientovanou církev. Těsná spolupráce makedonských buditelů s buditeli bulharskými. – Jordan Chadži Konstantinov [Džinot] a jeho „daskalská“ poezie. Konstantinovova „Tablica pervaja“ a Obradovićova „Ižica“. – Natanail [Nešo Bojkikev], objevitel nových cest za vzděláním. „Za nezavisimost na Bolgarskij Ochridskij Archiepiskop v drevni vrěmena“. – Partenij Zografski [Pavel Chadži Vasilkov], pedagog, sběratel lidových písní a obhájce makedonských nářečí. – Bratři Miladinovi, jejich život a jejich boj proti helenizaci. Básně Konstantina Miladinova, psané stružsko-ochridským dialektem. „Bälgarski narodni pēsni“, sborník makedonských a bulharských lidových písní, plod mnohaleté práce obou bratrů. Sborník Miladinovů v dějinách jihoslovanských literatur a v dějinách literatury české.)

III. Spolubojovníci a následovníci bratří Miladinovů

(Materiální základna literárního vývoje šedesátých a sedmdesátých let. – Rajko [Ksenofon Ivanov] Žinzifov, nejvýznamnější žák a přítel Miladinovů. Jeho veřejná a publicistická činnost. Spolupráce s ruským a bulharským periodickým tiskem. Zájem o folklor. Žinzifov, básník mladé makedonské buržoazie, básník boje za slovanskou školu a za slovansky orientovanou církev. „Novobälgarska sbirka“ a „Kärvava košulja“. – Neúspěšné pokusy Grigora S. Pärličeva o makedonsky psanou poezii. „Avtobiografija“. – Kuzman A. Šapkarev, zeť Dim[itra] Miladinova, průkopník vědeckého studia makedonské lidové slovesnosti. Učebnice, Šapkarevův přínos osvětovému boji.)

IV. Výhledy

(Odras revolučních příprav a buržoazně-demokratické revoluce z roku 1903 v literatuře. Básníci nástupu nové společenské třídy, proletariátu. Úpadek současného písemnictví, posluhující Titově klíce. Perspektivy.) 92

2. Posudek na Urbanovu disertaci od J. Dolanského (Archiv Univerzity Karlovy, Praha)

Posudek disertační práce PhC Zdeňka Urbana: *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české.*

Autor si zvolil za téma disertační práce velmi nesnadnou a namnoze i choulostivou otázku o počátcích makedonské literatury. Přistoupil k jejímu řešení důkladně vyzbrojen pramenným studiem celého rozsáhlého komplexu příslušných balkánských písemnictví. Navštívil proto Makedonii jugoslávskou, studoval v Bulharsku i v Bělehradě. Ovládá dopodrobna všecku příslušnou literaturu. Tak se mu podařilo sestavit poprvé ucelený přehled počátků makedonsky psaného písemnictví od nejstarších časů až po výhledy do současnosti.

Podrobný obsah jeho práce správně uvádí připojený obsah a výtah. Za nejvýznamnější klady studie považují přehlednou periodizaci rozsáhlé látky a dar jasné syntézy. Všecky výklady jsou opřeny o pronikavý rozbor společenského vývoje na základě dialektického materialismu. Zdeněk Urban ostatně náleží už dnes do předních řad mladé generace marxistických literárních historiků a literárních kritiků.

Jeho hodnotící soudy jsou vesměs přesně odůvodněny. Cenná jsou srovnání s příbuznými zjevy v ostatních slovanských literaturách, zvláště v literatuře bulharské a srbské. Autor si vítaně všímá ohlasů makedonských spisovatelů také u nás v českých zemích. Jeho styl je jasný, místy až rétoricky popularizační.

Úsilí o přehlednou syntézu zřejmě autorovi nedovolovalo, aby se zabral do podrobnějších rozborů jednotlivých slovesných děl jak po stránce tematické, tak umělecké. Že mu nejsou vzdáleny ani metody takovéto analytické práce, prokázal svou dřívější monografií o poezii Botevově.⁴²

Celkem je jeho rozprava jako disertační práce *výborná*.

V Praze 25. června 1949.

Prof. Dr. Jul. Dolanský

3. Posudek na Urbanovu disertaci od A. Frinty (Archiv Univerzity Karlovy, Praha) Posudek *disertace* Zdeňka Urbana *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v [literatuře] české*.

I. kapitola se začíná zcela správně výkladem historickým, který by měl posoudit někdo kompetentnější. Pokud vím, Slované už na konci VI. století oblehli Soluň a vnikali do Řecka; neobstojí tudíž tvrzení, že slovanské obyvatelstvo má Makedonie teprve od VII. stol[etí]. V celé monografii je pojednáno o všech 10 slovanských spisovatelích této země, kteří spadají do daného úseku časového (tj. spisy do r[oku] 1870). U knih Joakima Krčovského neudáno, kde vyšly. Rok smrti K. Pejčinoviče uveden (str. 41) 1843, po druhé (str. 42) 1845; u Jordana Konstatinova není vůbec tohoto data, rovněž u Šapkareva nedoveden životopis do konce, ač je to pro jeho literární činnost důležité.

Zvolená látka byla dlouho předmětem sporů mezi literárními historiky bulharskými a srbskými. Autor, který pobyl na studiích v Sofii, Skopji i Bělehradě, byl schopen ji zpracovati kriticky a snaží se (str. 70 i jinde) vysvětlit „bulharský vnější charakter první fáze makedonského obrození“. Nepodal však bližší rozbor jazyka příslušných spisů a nepoužil dialektologické studie Seliščevovy o příručce Daniilově (z r[oku] 1918⁴³). Nehledě k titulům cituje ukázkou textu jen u Žinzifova, takže zanedbáváním této filologické stránky problému trpí poněkud stanovený poměr probraných spisů k dějinám literatury bulharské. Jinak použil autor hojných pra-

42 Zdeněk Urban: *Christo Botev, bulharský spisovatel a revolucionář*. Praha 1948 [M. Č.].

43 Frinta se dovolává obsáhlé disertace významného ruského dialektologa Afanasije Matvejeviče Seliščeva (1886–1942) *Очерки по македонской диалектологии. Том I*. Казань 1918; fototypicky nově vydáno v Sofii 1981 [M. Č.].

menů, ač mohl čerpat i z českých, např. z Šakovy knihy „Spor o Makedonii“ (1916) a z článků J. Karáska.⁴⁴ Jeho hledisko je výlučně marxistické, sloh jasný, místy (str. 29, 95) poněkud žurnalisticky neklidný se zbytečným opakováním slov. Ze závěrečné kapitoly (nesprávně nadepsané „Výhledy“) by část o periodizaci měla být spíše na počátku práce, jejímž předmětem nejsou dějiny celé dosavadní literatury psané makedonsky, tudíž ani kritika přítomné.

Některé partie byly probírány v mém semináři, jehož nejslibnějším členem byl od r[oku] 1946 p[an] Zd[eněk] Urban. Zmíněné mé výhrady neubírají ceny pilné práci, kterou považuji za vědecky zdařilou a po opravách a doplňcích i hodnou tisku jako přínos pro naši slavistiku.

V Praze 29. června 1949.

Prof. Dr. A. Frinta

4. Bibliografie makedonistických prací Z. Urbana

- [1.] Skoplje – jádro Makedonie. *Práce 2*, 1946, č. 198, s. 3, 28. 8.
- [2.] Hlas svobodné Makedonie. *Práce 2*, 1946, č. 203, s. 4, 3. 9.
- [3.] Krví zbrocená Makedonie. *Rudé právo 27*, 1946, č. 210, s. 4, 11. 9.
- [4.] Literatura dnešní Makedonie. *Lidová kultura 3*, 1947, č. 47, s. 2, 26. 11.
- [5.] Slavko Janevski: Píseň tisíců rukou. Přel. Z. Urban. *Lidová kultura 3*, 1947, č. 47, s. 1, 26. 11 (překlad; báseň *Нашу те илјаду раце*).
- [6.] Hlas svobodné Makedonie. *Rudé právo 28*, 1947, č. 280, s. 2, 2. 12.
- [7.] *Christo Botev, bulharský spisovatel a revolucionář*. Praha 1948, s. 50–52 (Makedonská otázka u Ch. Boteva).
- [8.] *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1949, 95 s. (doktorská disertace; obhájena v roce 1949).
- [9.] Nová kniha makedonské prózy. *Slovanský přehled 42*, 1956, č. 6, s. 214 (glosa o sborníku povídek B. Koneského *Лозје* [1955]).
- [10.] Makedonské překlady z české literatury. *Slovanský přehled 42*, 1956, č. 7, s. 250 (glosa o překladech Very Janevové [Karel Čapek, Jiří Wolker]).
- [11.] Slavko Janevski: Kůň a osud. Přel. Z. Urban. *Květy 7*, 1957, č. 6, s. 16, 7. 2 (překlad; povídka).
- [12.] Příprava slovníku makedonského literárního jazyka. *Slovanský přehled 43*, 1957, č. 3, s. 106.
- [13.] Údaje o Federální republice Makedonii – Spolek makedonských spisovatelů. *Slovanský přehled 43*, 1957, č. 4, s. 142.
- [14.] Makedonská literární cena. *Slovanský přehled 43*, 1957, č. 5, s. 178 (Cenu za dvojletí 1955–1956 dostal Aco Šopov za básnickou sbírku *Слеј се со*

⁴⁴ Převážně ve Vídni žijící slavista Josef Karásek (1868–1916) věnoval makedonské otázce např. stať. Několik slov o Makedonii a makedonských Slovanech. *Slovanský přehled 5*, 1902–1903, s. 113–119 [M. Č.].

- мишината* [1956]; básník spolu s bohemistkou Verou Janevovou-Stojanovičovou připravují makedonský výběr z díla J. Wolkera).
- [15.] Činnost makedonské university ve Skopji. *Slovanský přehled* 43, 1957, č. 6, s. 190.
- [16.] Makedonský státní archiv. *Slovanský přehled* 43, 1957, č. 6, s. 215.
- [17.] Edice diplomových prací university ve Skopji. *Slovanský přehled* 43, 1957, č. 7, s. 251.
- [18.] Dvě knihy makedonské literární kritiky. *Slovanský přehled* 43, 1957, č. 8, s. 298 (Glosa o knihách Aleksandra Spasova *Патришта кон зборот* [1956] a Milana Gjurčinova *Време и израз* [1956]).
- [19.] Nové makedonské čítanky. *Slovanský přehled* 43, 1957, č. 9, s. 334 (Glosa o zastoupení české literatury v nových čítankách pro osmiletky a gymnázia, připravených Krumem Toševem).
- [20.] Neznámé dopisy Rajka Žinzifova V. D. Stojanovovi a jejich význam. In: *Fran-ku Wollmanovi k sedmdesátinám*. Praha 1958, s. 258–267.
- [21.] Dvě nové knihy makedonské lyriky. *Slovanský přehled* 44, 1958, č. 3, s. 105 (glosa o básnických sbírkách Aca Šopova *Ветрот носи убаво време* [1957] a Slavka Janevského *Леп и камен* [1957]).
- [22.] Román o boji makedonského lidu proti fašismu. *Slovanský přehled* 44, 1958, č. 6, s. 218 (recenze románu Simona Drakula *И ѕвездите наѓаат сами...* [1957]).
- [23.] Makedonská literatura. In: *Evropské literatury 1945–1958*. Praha 1959, s. 112–113.
- [24.] Nakladatelství Koča Racina. *Slovanský přehled* 49, 1963, č. 1, s. 34.
- [25.] Literatura makedonská. In: *Bibliografický soupis pomůcek ke studiu slovanských literatur*. Praha 1966, s. 194–197 (spolu s Marií Bublovou a Sávou Heřmanem).
- [26.] Česká literatura v makedonštině. *Impuls* 1, 1966, č. 10, s. 798–799.
- [27.] Makedonistika. In: Kurz, Josef (hl. red.): *Slovanská filologie na Universitě Karlově*. Praha 1968, s. 283–285.
- [28.] K problematice srovnávacího studia jihoslovanských literatur XIX. a XX. století. In: *Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze*. Praha 1968, s. 211–214.
- [29.] Zdeněk Urban (ČS). In: *VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Praha 7.–13. VIII. 1968. Akta sjezdu I*. Praha 1970, s. 312 (reakce na polemické vystoupení E. Georgieva, vyvolané Urbanovým referátem *K problematice srovnávacího studia jihoslovanských literatur XIX. a XX. století*).
- [30.] K významu díla K. D. Petkoviče. *Slavica pragensia* 29, 1989, s. 7–15.
- [31.] Urban, Zdeněk (rec.): Иван Доровский: Райко Жинзифов. Воздействие русской и украинской литературы на его творчество. Брно 1988. *Slavia* 59, 1990, č. 1, s. 96–97.
- [32.] Към значението на творчеството на К. Д. Петкович. *Език и литература* 46, 1991, № 1, с. 120–126.

- [33.] Чешки и бългáрски представи за бългáрския възрожденски бит (Челаковски, Немцова, Неруда, Холечек – Богоров, Раковски, Каравелов, Миладинови, Чолаков). *Научни трудове* (Пловдивски университет Паисий Хилендарски) – *Филология*, т. 31, кн. 1, 1993, с. 11–16.
- [34.] Dobrá iniciativa (Etnologické symposium ve Skopji). *Pro přátele jižních Slovanů* 6, 1994, ĉ. 6, s. 26.
- [35.] Jubileum balkanisty (Ivan Dorovský). *Telegraf* 4, 1995, ĉ. 115, s. 10.

Придонесот на литературниот историчар Здењек Урбан кон прашката македонистика

Статијата се занимава со македонистичките трудови на Здењек Урбан (1925–1998) кој инаку беше ориентиран претежно кон бугаристиката, фолклористиката и сорабистиката, особено со неговата докторска дисертација (на чеш. ј.) *Почетоците на македонски пишуваната литература во однос кон останатите јужнословенски литератури и нивниот одраз во чешката литература* (Филозофски факултет на Карловиот универзитет во Прага, 1949). Како прилог се додадени: содржината на дисертацијата, рецензиите на менторот (Антонин Фринта) и опонентот (Јулиус Долански) и список на македонистичките трудови на Здењек Урбан.

Раѓањето на македонската книжевност Урбан го објаснува во две фази – во првата етапа (творештвото на Крчовски и Пејчинович) настанува премин од феудалната црковнословенска култура кон буржоаската култура; дури од 50-тите години на 19-и век (втората етапа) учествува во културниот живот и младата македонска буржоазија која се бори против елинизацијата и го зацврстува словенството во Македонците. Во своите почетоци македонски пишуваната литература била поврзана со бугарската литература и македонската преродба – внатрешно различна од бугарската преродба – надворешно добила чисто бугарски карактер. Овој факт Урбан го објаснува марксистички: во заедничката бугарско-македонска борба за национално образование, црква и култура квалитативно позаостанатата и квантитативно послабата македонска буржоазија учела од економски и културно поразвиената бугарска буржоазија. Непосредниот контакт помеѓу двете литератури бил сериозно нарушен дури во 70-тите години на 19-и век, кога бугарското литературно поле било завладеано од револуционите демократи.

Урбан во својата монографија (на чеш. ј.) *Од историјата на чешко-бугарските културни врски* (1957) и во статијата (на чеш. ј.) *Кон проблематиката на компаративното изучување на јужнословенските литератури од 19-и и 20-и век* (1968) во интерпретацијата на «граничните» бугарско-македонски литературни појави го антиципира концептот на Д. Ѓуришин за теоријата на меѓулитературниот процес со неговите основни поими на дводомност (многудомност) и билитературност (полилитературност).

Literary historian Zdenĕk Urban's contribution to the praque's macedonian studies

Author of this article deals with Zdenĕk Urban's (1925–1998) Macedonian studies, especially his innovative doctoral dissertation on the Faculty of Arts of the Charles University in Prague *Beginnings*

of the Macedonian literature in relation to the other South Slavic literatures and their reflections in Czech one (in Czech; 1949). Urban's other works were mainly aimed at Bulgarian, folklore or Sorbian studies. There are some supplements of this article: a list of contents of Urban's doctoral dissertation, review of its supervisor (Antonín Frinta) and opponet (Julius Dolanský) and the list of his Macedonian contributions.

Urban explained the genesis of the Macedonian literature in two phases. Initially the feudal ecclesiastically Slavonic culture became the bourgeois (works of Kārčovski and Pejčinovič) and only then the young Macedonian middle class took part in the cultural life during its struggle against the hellenization from the 1850s. As the first Macedonian written literature was closely bound up with the Bulgarian one, the Macedonian National Revival gained extrinsically pure Bulgarian traits. Urban interpreted this fact from the Marxist point of view: qualitatively more backward and quantitatively weaker Macedonian bourgeoisie learnt from richer and culturally more advanced Bulgarian one during the common struggle for the national school system, church and culture. This direct contact between both literatures was radically disturbed in the 1870s, when the revolutionary democrats got control of the Bulgarian literary field.

Urban anticipated in his monograph *From the History of Czech-Bulgarian Cultural Contacts* (in Czech; 1957) and article *Problems of the Comparative Studies of South Slavic Literatures in the 19th and the 20th centuries* (in Czech; 1968) Ďurišin's conception of theory of the interliterariness process with its most important ideas of dioecism (polyoecism) and biliterarity (polyliterarity) in his interpretation of the "borderline" Bulgarian-Macedonian literature phenomenons.